

ПЕДАГОГІЧНЕ АВТОРСТВО ТА КРИТЕРІЇ ДОБОРУ ОБ'ЄКТІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЙСНОСТІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В 5–6 КЛАСАХ ГІМНАЗІЙ: АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОБЛЕМИ

О. ПАСІЧНИК, кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

Традиційно роль учителя як **суб'єкта навчального процесу** полягає в тому, що він сприяє засвоєнню учнями змісту навчання через систему спеціально визначених методів та способів організації пізнавальної діяльності. Попри те, що основним носієм змісту навчання вважається навчальна книга, він не є фіксованою величиною, оскільки сам учитель може впливати на його обсяг та добір, що зокрема реалізується через активне **створення власних дидактичних матеріалів** для потреб навчального процесу. Донедавна вимога готувати такі матеріали до вчителя не висувалася, хоча творчі педагоги повсякчас долучалися до створення власних розробок, які не лише використовували під час уроків, але й активно поширювали серед колег як за допомогою мережі Інтернет, так і через педагогічну періодику.

Варто зазначити, що останнім часом педагогічне авторство вчителя розглядається як одна з його професійних компетенцій. Зокрема це окреслено в Програмі та курсі «Післядипломна педагогічна освіта вчителів іноземних мов», яка була розроблена спільно Міністерством освіти і науки України та Британською Радою в Україні в 2016 р. [5]. До складників професійної діяльності вчителя віднесено розроблення навчальних курсів з урахуванням довгострокових потреб учнів та цілей навчання, підготовку власних дидактичних матеріалів для реалізації мети уроку, тестів тощо [5, 10]. Більш того, з прийняттям програми Нової української школи (НУШ) вчителі отримали право розробляти навчальні програми курсів на основі Державного стандарту, за зразком Модельної навчальної програми самостійно або ж об'єднавшись у професійні спільноти [3, 27]. Такі розширені

повноваження вчителя повністю узгоджуються з оновленим Стандартом від 2018 р. Ним передбачається, що 20% часу, відведеного на вивчення навчальних предметів і курсів, учитель може використовувати на власний розсуд. Це, по суті, не лише дає йому змогу урізноманітнювати навчальний процес через використання додаткових навчальних матеріалів та видів діяльності, але й спонукає до створення власних розробок. Так, у нормативних документах НУШ зазначено, що вчитель може готувати власні авторські навчальні програми, самостійно обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражати власну фахову думку. Держава гарантуватиме йому свободу від втручання в професійну діяльність [2, 16]. Як бачимо, роль педагогічного авторства нині не просто зросла, але й перетворилася на одну з ознак професійності педагога.

Через це актуалізується ряд питань, пов'язаних із добором змісту навчального матеріалу, який міг би повною мірою задовольнити пізнавальні потреби учнів та сприяти формуванню їх міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності. Компетентнісна парадигма в навчанні іноземних мов передбачає таку організацію процесу оволодіння іноземною мовою, яка дає змогу підготувати учня до участі в міжкультурному діалозі. Саме тому один із пріоритетів іншомовної підготовки полягає в урахуванні соціокультурного контексту в такий спосіб, щоб в учнів формувалися адекватні уявлення про країну, мова якої вивчається, позитивне ставлення до проявів іншої культури та поведінки її носіїв, а також здатності усвідомлювати власну культур-

ну ідентичність, свою «Я-позицію» в різноманітних умовах міжкультурної мовленнєвої взаємодії.

Кожен народ має неповторний шлях культурного, соціально-політичного, економічного та науково-технічного становлення. Відтак, у його минулому та сучасному присутні певні соціокультурні маркери – матеріальні об'єкти та нематеріальні явища – які вирізняють його зпоміж інших народів та роблять упізнаваним для представників інших країн. Так, сієста, корида, дон Кіхот, танець фламенко, Храм Святого Сімейства (la Sagrada Familia), письменник Габріель Гарсія Лорка та першовідкривач Америки – Х. Колумб для більшості людей чітко асоціюються з Іспанією, так само, як Букінгемський палац, королівська сім'я, Шекспір та заснований ним театр "Глобус", детектив Шерлок Холмс, Стоун Хендж (Stone Henge) та Колесо Тисячоліття (Millennium Wheel) є загальноприйнятими маркерами Великої Британії, її минулого та сьогодення.

Важливо, щоб у процесі навчання іноземної мови в свідомості учнів формувалося цілісне уявлення про культуру країни, мову якої вони вивчають. Однак, перед автором шкільного підручника, або ж учителем, який має намір урізноманітнити навчальний процес, постає логічне запитання, які саме соціокультурні об'єкти варто включати до змісту навчання іноземних мов для учнів різних класів. На жаль, як зазначають дослідники, у розв'язанні цієї проблеми багато емпіризму, оскільки відсутня чітка система критеріїв добору об'єктів соціокультурної дійсності. Не можна знайти вичерпної відповіді на це запитання і в змісті чинних навчальних програм [1] – пропонуючи ґрунтовну методологічну базу, визначаючи обсяг мовного та мовленнєвого матеріалу, у них, на жаль, відсутні чіткі вказівки щодо того, які саме соціокультурні об'єкти мають бути предметом ознайомлення учнів на різних етапах навчання. Для прикладу, у навчальній програмі для англійської мови знаходимо такі формулювання: *загальні відомості про Велику Британію та Україну, страви в Україні та Великій Британії, календар свят* [1, 25], *Лондон – визначні місця* [1, 27] тощо. З огляду на такі нечіткі формулювання вітчизняної програми, авторам підручників та учителям доводиться спиратися на власну інтуїцію, досвід та особисті вподобання під час визначення змісту соціокультурного компонента навчання тієї чи іншої мови.

У межах статті маємо намір висвітлити деякі міркування щодо критеріїв добору змісту соціокультурного компонента для учнів 5–6 класів. Ця категорія школярів обрана нами не випадково. З одного боку, важливість проблеми зумовлена

тим, що учні, які стали учасниками загальнонаціональної програми «Нова українська школа», навчалися за новими освітніми стандартами та навчальними програмами; завершивши курс початкової школи, нині вони адаптуються до умов основної школи. Вимоги до якості навчальних досягнень та підходи до організації навчального процесу в ній мають корелювати з тим, до чого звикли учні та з тим, що декларує програма НУШ. З іншого боку, школярі у віці 10–12 років відрізняються від учнів початкової школи рівнем когнітивного розвитку, їх мислення стає більш аналітичним, вони вміють аналізувати та порівнювати явища і факти. З іншого боку, за період навчання в початковій школі вони набули певного лінгвістичного досвіду, а тому можуть розуміти окремі іншомовні висловлювання в межах вимог програми та висловлювати власні думки. Відтак, так звані тематичні примітиви, які були характерні для початкової школи [4, 326-327], більше не можуть задовольнити їх допитливість. Усе це означає, що перед учителем постає завдання обирати матеріали, які містять новизну, вирізняються інформативною насиченістю, а також порушують певну проблематику. Проведені узагальнення напрацювань авторів у сфері взаємопов'язаного навчання мови і культури на засадах особистісно орієнтовного та компетентнісного підходів дали нам змогу виокремити ряд критеріїв для добору змісту соціокультурного компонента, які можуть слугувати орієнтовною основою для вчителів та авторів навчальних матеріалів.

Насамперед, так званий **критерій типовості та актуальності** соціокультурних відомостей передбачає добір найбільш актуальних фактів сучасної дійсності, які сукупно формують в учня уявлення про особливості життя в іншому культурному середовищі. Відповідно до цього критерію добираються конкретні та актуальні відомості про країну мови, що вивчається: національні свята, харчування, життєвий уклад, символіка, знакові архітектурні об'єкти тощо.

Оскільки не все сучасне є типовим та актуальним, деякі дослідники окремо пропонують **критерій урахування сучасної соціокультурної дійсності**, відповідно до якого здійснюється добір відомостей про ті явища, які становлять невід'ємну частину щоденного життя. Хоча вони є невід'ємними маркерами тієї чи іншої культури, однак за ними ще не закріпився статус чогось знакового чи поширеного. До таких можемо віднести різні прояви молодіжної культури, маловідомих для широкого загалу музичних виконавців, спортсменів тощо.

Урахування **критерію культурологічної та країнознавчої цінності** дає змогу суттєво розширити попередні два критерії, оскільки охоп-

лює добір такого матеріалу, що сприяє поглибленню знань про країну, мова якої вивчається. Загалом це можуть бути відомості, які не є пріоритетними для опису сучасності, або ж навпаки забезпечують її краще розуміння через опосередковане ознайомлення з історичними фактами (наприклад, чому британці святкують Guy Fawkes Night або Halloween, які їхні витоки) та відомостями енциклопедичного характеру (політичний устрій, географія тощо). Фактично це так званий критерій «облігаторності», відповідно до якого добирається той матеріал, який забезпечує обов'язковий рівень культурної поінформованості особистості.

Оскільки учнів у віці 10–12 років приваблюють цікаві історії про неординарних особистостей, пригоди, добираючи дидактичні матеріали для своїх уроків, учителю варто керуватися **критерієм екзотичності**. Ним передбачається включення до змісту навчальних матеріалів привабливих яскравих образів, незвичайних фактів і подій, людей (представників країни мова якої вивчається), які здивували своїми досягненнями та вчинками тощо. Хоча в таких випадках соціокультурний елемент не завжди є очевидним, ознайомлення учнів з ним може відбуватися в імпліцитній формі, оскільки в автентичних текстах соціокультурний фон повсякчас присутній.

Важливо пам'ятати, що насичення навчального процесу інформацією про визначні місця Лондона, відомостями про діячів культури, фрагментами літературних творів, фактами про історію та географію завдяки накопичувальному ефекту сприятиме запам'ятовуванню учнями, однак у дійсності матиме сумнівний вплив на соціокультурний розвиток особистості. Важливо, щоб дібрані вчителями матеріали були не просто цікавими текстами, але могли бути використані в мовленнєвій діяльності учня. Відтак, окреслюється критерій **функціональності**, який вважаємо чи не найважливішим для формування комунікативних умінь учня, оскільки він передбачає добір тих фактів (а також лінгвістичних засобів їх вираження чи позначення), які можуть і мають бути використані в продуктивній діяльності учнем, а також полегшують розуміння своїх співрозмовників на рецептивному рівні. Для забезпечення дієвості цього критерію має бути передбачена система вправ і завдань, яка слугуватиме закріпленню та активізації отриманих знань. Пріоритет належить комунікативним мовленнєвим ситуаціям, інтерактивним опитуванням (вікторинам), а також проектним завданням.

З чим більшою кількістю критеріїв узгоджується дібраний учителем матеріал, тим вища його цінність для когнітивного розвитку учня,

розширення його «соціокультурних горизонтів» та формування міжкультурної комунікативної компетентності.

У свою чергу, важливо, щоб соціокультурний компонент змісту навчання іноземної мови мимоволі не перетворився на своєрідну рекламу іншого способу життя. Його призначення – розширити загальний, культурний та соціальний світогляд учня. Також варто пам'ятати, що навчання мови на засадах методичного принципу «діалогу культур» однаковою мірою передбачає **формування в учнів власної національної ідентичності**, оскільки неможливо бути рівноправним учасником міжкультурного діалогу, відмежувавшись від власної культури та повністю підпорядкувавши свою поведінку нормам іншого соціуму. Відтак, актуалізується **критерій можливості здійснювати порівняння з аналогічними явищами в рідній культурі** учнів. Для цього необхідно, щоб зміст будь-якої теми, визначеної навчальною програмою (їжа, сім'я, дозвілля тощо), створювався з урахуванням соціокультурної дійсності, характерної для країни, мова якої вивчається, з подальшим їх порівнянням у процесі організації комунікативної взаємодії учнів.

Хоча, запропоновані критерії можуть слугувати своєрідним орієнтиром для того, щоб з'ясувати, яким чином добирати об'єкти соціокультурної дійсності, вони не дають відповіді на запитання, які ж саме факти та явища варто врахувати в навчанні. Для вирішення цього доцільно орієнтуватися на вимоги чинної навчальної програми, у якій окреслено спектр тем, ознайомлення з якими передбачене на кожному етапі навчання. У таблиці пропонуємо деякі міркування для предметної галузі англійська мова для 5–6 класів:

5 клас	
Тема	Об'єкти соціокультурної сфери
Я, моя родина, мої друзі	Типова британська сім'я та помешкання; типи помешкань (приватний будинок, квартира); розподіл обов'язків по дому
Одяг	Типовий одяг британського підлітка (шкільний та повсякденний); назви популярних брендів
Харчування	Типове меню учня британської школи; шкільна їдальня; повсякденні та традиційні британські страви
Відпочинок і дозвілля	Відпочинок сім'ї біля моря; відпочинок у селі
Природа	Природа Британії: ландшафти, біля моря, у горах; клімат; дикі та свійські тварини (дартмутські поні)

Подорож	Частини Великобританії (Англія, Шотландія, Ірландія, Уельс), їх основні характеристики
Свята і традиції	Загальнонаціональні і регіональні свята та традиції їх святкування (Halloween, Christmas, St. Patrick's Day, Pancake Race Day, St. Valentine's Day)
Шкільне життя	Типова британська школа; уніформа; правила поведінки; розклад уроків та навчальні предмети; види діяльності на уроці; позашкільні види діяльності: клуби та гуртки

6 клас	
Тема	Об'єкти соціокультурної сфери
Я, моя родина, мої друзі	Портрет британського підлітка, його інтереси, друзі, шкільне життя, стосунки з рідними
Покупки	Назви популярних британських крамниць та торгових центрів (Harrods), брендів; історія їх становлення; біографія засновника; асортимент товарів у крамниці; фермерські ринки; придбання та повернення товару
Харчування	Типові британські страви; їх інгредієнти; шеф-кухар Джемі Олівер, його вплив на шкільний раціон
Спорт	Популярні види спорту; історія успіху на прикладі сучасного британського спортсмена; відомі футбольні клуби Британії (Liverpool, Manchester)
Подорож	Громадський транспорт Лондона: метро, таксі, роль велотранспорту в місті; замки Британії (легендарний замок Tintagel); римські лазні (Roman Baths)
Лондон, визначні місця	Знакові архітектурні об'єкти Лондона, палаци та музеї (Tower of London, Buckingham Palace, Gherkin, the Shard, Natural History Museum, Big Ben, Millenium Wheel), райони Лондона; лондонські парки
Шкільне життя	Типи шкіл у Британії; школи-інтернати, умови навчання (Eton college та його випускники); позакласні види діяльності; організація та відвідування шкільного концерту, вистави

Варто зазначити, що в чинній програмі для 5–6 класів немає згадки про необхідність ознайомлення учнів з окремими зразками фольклору та літератури країн, мова яких вивчається, хоча вони також є невід'ємним складником формування цілісного уявлення, про країну, мова якої вивчається. Для предметної галузі «англійська мова», на нашу думку, доречним може бути ознайомлення з легендами про короля Артура, Робін Гуда та Велетня Фінна.

Зазначаємо, що запропоновані нами об'єкти та явища соціокультурної дійсності **не є предметом обов'язкового вивчення**. Цей перелік ми дібрали для зорієнтування вчителів, які планують або вже розробляють власні дидактичні матеріали. Переконані, що широка соціокультурна палітра кожної з країн, мову яких вивчають у школах України, а також особистий досвід учителя дасть змогу їм дібрати з-поміж розмаїття соціокультурних фактів ті, які будуть сприяти когнітивному розвитку учнів, а також формуванню в них міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності. Важливо, щоб підготовлені вчителем матеріали не дублювали зміст підручників, а радше слугували їх логічним доповненням, а рівень складності матеріалу відповідав віковим можливостям та пізнавальним запитам учнів. Наголошуємо, що підготовлені вчителями матеріали мають обов'язково бути активізовані в продуктивній мовленнєвій діяльності учнів з акцентом на порівняння цих явищ з аналогічними в рідній культурі учнів та з дотриманням комунікативних функцій, визначених навчальною програмою (описати, розпитати, повідомити тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 5–9 класи // <https://mon.gov.ua> 113 с.
2. Нова Українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / МОН України, – 2016. – 34 с.
3. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», – 2017. – 206 с.
4. Пасічник О. С. Презентація та активізація соціокультурних та краєзнавчих відомостей в іншомовній комунікативній діяльності учнів початкової школи в умовах запровадження компетентнісного підходу / О. С. Пасічник // Проблеми сучасного підручника. К. : Педагогічна думка, – 2018. – Вип. 21. С. 323–334.
5. Рамка безперервного професійного вдосконалення вчителів іноземних мов / British Council, МОН України, – 2016. – 36 с.

Співробітники відділу навчання іноземних мов вважають за доцільне конкретизувати та уніфікувати об'єкти соціокультурної дійсності для різних іноземних мов, які підлягають обов'язковому засвоєнню учнями, та розподілити їх за етапами навчання. Тому запрошуємо читачів журналу долучитися до обговорення та надсилати свої міркування на адресу відділу labredko@ukr.net (з позначкою «обговорення навчальних програм»).